

1641'de NAKŞA SANCAĞI*

Ege'nin küçük adaları çoğunlukla kurak ve çorak olmalarına rağmen, Ortaçağ Levant ticaretinin münasip deniz üsleri olmuşlardır. Batı Avrupa devletleri, bu adalara özel önem atfetmişlerdi. Ege'de Bizans denetimi emniyetsiz olduğu zaman birkaç Latin gücü, bu adalar üzerinde Bizans idaresini yeniden yerleştirmeye niyet etmiştir. Çok geçmeden Ege denizi ufak tefek sülalelerin idaresindeki büyük veya küçük İtalyan devletçiklerinin bir mozayigi haline gelmiştir. 1300'ler civarında, Türkler ilk deniz hücumlarını başlattıklarında, çok uzun ve meşakkatli bir devir başlamıştır. Bu adalar tekrar be-tekrar tahrip edilmiş ve ondördüncü yüzyıl süresince açıkcası hemen hemen terkedilmiştir. Osmanlılar'ın idarelerini adalar üzerinde yerleştirdikleri onaltıncı yüzyıl ortasına kadar, adalılar umumiyetle korsanlık ve savaştan dolayı Bizans dünyası'nın ve Balkanlar'ın diğer yerlerinden çok daha fazla ıztırâb çektiler.

Osmanlılar bu verimsiz yeni fethedilmiş yerleri işgalde dikkatli bir usul takip ettiler. Onlar, düşman Latinler'in bu adaları tekrar zabtetmeye niyetli olduklarını biliyorlardı ve kendi deniz güçlerinin iyi olmadığını farkındaydılar. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı sultanları, eski küçük idarecilerin bazılarını tanıyarak, eski sistemi uygulayacak yeni idarecileri tayin ederek ve organize cemaatlerin gelişmesini kabul eden mahalli nüfusa imtiyazlar bahşederek, eski idarenin yapısına riayet ettiler. Hakkıyla söylenirse bu durumda bu adalar kesinlikle bir Osmanlı toprağı olmadı; daha ziyade birkaç yüzyıl, Latin ve Müslüman dünyası arasında el değiştiren, belli bir otonomiye sahip olan, Grek karakterini muhafaza eden, iğreti gözükken, bir durumda kalmıştır. Çok karışık olan bu durum, Dr. Slot'un *Archipelagus Turbatus* isimli yeni kitabında¹ mükemmel bir şekilde anlatılmıştır.

*E. Zachariadou, The sandjak of Naxos in 1641, *Festgabe an Josef MATUZ Osmanistik-Turkologie Diplomatiek herausgegeben von Christa Fragner und Klaus Schwarz mit einem Vorwort von Bert G. Fragner*, Berlin 1992, s.329-342'den Türkçe'ye çevrilmiştir.

¹ B. J. Slot: *Archipelagus Turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, c. I-II, Istanbul -Leiden 1982.

Onyedinci yüzyılın ilk yarısı müddetince², bütün bu adalar ve kıyı bölgelerinin çoğu ondört idari üniteden (*sancak*) ibaret³ muazzam Kapudan Paşa eyaleti'ne bağlıydı. Bu küçük adalar üzerindeki Türk kolonizasyonu zayıf ve çoğu kez de geçici idi⁴. Kapudan Paşa esasen hakkı olan vergileri tahsil ederek otoritesini icra ederdi. Adete göre, vergi tahsili yıllık bir tur (*volta*) esnasında gerçekleştirilirdi⁵. Her adanın ödediği vergi maktu idi. İlgili cemaatler bu meblağı sakinleri arasında paylaşmak ve toplamakla mükelleftiler. Osmanlı otoriteleri bu konuya galiba karışmadılar⁶.

Patmos'da *Saint John Manastırı Arşivi'nde* saklanan 1641 tarihli neşredilmemiş bir belge⁷, çok muhtemel eyaletinin on dört sancağından birini oluşturan bir küme adadan hasıl olan Kapudan Paşa'nın mahsulatını belirtmektedir. Adalara ait Osmanlı *tahrir defterleri* bilinen en eski tarihli Nakşa defterinin tarihi olan 1670 tarihine kadar geri gider⁸. Diğer taraftan 1609 tarihli bir metin sayesinde, Kapudan Paşa'nın on sancağından ki küçük adacıklar bu sancak içerisinde yoktur, elde edilen mahsulatını öğrendiğimiz gibi, Kapudan Paşa hasılatının yekununu da (yıllık olarak toplam 885.000 akçe) biliyoruz⁹. Patmos'da saklandığını söylediğimiz yukarıda zikredilen belge, bir defter sureti, müşterek veya ayrı ayrı olarak adaların iktisadi durumu ve her adanın ayrı ayrı ödediği vergi üzerine verdiği bilgilerden dolayı kıymetlidir.

Bu belgeye göre Patmos, vergi hissesini ödeyen bu adalardan biridir. Türkler Ege bölgesini fethetmeden önce vaki olan karışık dönem esnasında, bu ada, Bizans başkentiyle ümitsiz temas halindeydi ve Saint John Manastırı idaresine bırakılmıştı. İtibarlı bir müesseseye olan bu manastır Osmanlı tahakkümünü tanıdığından dolayı, Latin güçlerin özellikle komşu Rodos şövalyelerinin himayesini kazandı. Bu özel şartlar altında, bu ada sakinleri,

² Bak. S. Özbaran, Kapudan Pasha, *Encyclopedia of Islam*²; C.F. Beckingham: Djaza'ir-i Bahr-i Safid, *Encyclopedia of Islam*²; Slot, *aynı eser*, I, 100 ve II, 365.

³ P.A.von Tischendorf: *Das Lehnwesen in den Moslemischen Staaten insbesondere im Osmanischen Reiche*, Leipzig 1872, 70-71; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı*, Ankara 1948, 420-421.

⁴ Slot, *aynı eser*, I, 107-108, 117.

⁵ Uzunçarşılı, *aynı eser*, 437-444; Slot, *aynı eser*, I, 120, 156.

⁶ Slot, *aynı eser*, I, 105, 107, 157.

⁷ Belgeyi yayına hazırlamama yardım ettiklerinden dolayı meslektaşım Prof. V. Demetriades ve Prof. H. İnalçık'a teşekkür ederim.

⁸ Slot, *aynı eser*, I, 105.

⁹ Tischendorf, *aynı eser*, 60,71.

Manastır'da saklı zengin arşiv malzemesinin gösterdiği gibi, refahiyyetlerine katkı yapan deniz faaliyetleriyle meşgul oluyorlardı¹⁰.

Vesikamın sadır olduğu 1641 yılı önemlidir, çünkü bu yıl ciddi bir olaya, veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın 1580'lerden beri imparatorluğu müteessir eden iktisadi buhranın üstesinden gelmek için yaptığı nahoş teşebbüslere tekabül etmektedir. Veziriazam, imparatorluğun çöken iktisadına istikrar kazandırmak ve enflasyonu düşürmek amacıyla, ticari eşyaların narhını sabitleştirerek, tesirli bir vergi tahsilini gerçekleştirmek için¹¹ yeni tahrirlerin yapılmasını emrederek, para sistemini yeniden tanzim etme usulünü takip etmiştir. Diğer taraftan milletlerarası vaziyet 1630'larda değişken görünüyordu. Güç dengelerinde değişiklikler vukubuldu, Levant ticareti çökmekte iken korsanlar ve korsan gemileri Ege'de kuvvet bularak çoğalmış, gemi seferlerinin düzeni bozulmuş ve Kaptan Paşa'nın yıllık turu sık sık iptal edilir olmuştur. Adriyatik'te vukubulan hadiseler 1638-39'da Osmanlı ile Venedik arasında düşmanlık başlatmış, böylece Ege'de yeni bir belalı savaşın yakında patlak vereceği anlaşılmıştı¹². Bu şartlardan muhakkak ki adalılar etkilendiğinden dolayı Patmos sakinleri, ödedikleri vergi miktarını teyit eden bir vesika suretini elde bulundurmaya faydalı gördüler.

Dosya IST' vesika 4. 20 x 30 ebadındaki kağıt ortadan katlanmıştı. Her parçası 10 x 30 ebadındadır. Sol sayfa üzerindeki Grekçe not (*io Katastikho toniso (tò Katastikho tònne èsòn)*) yani Adalar defteri.

¹⁰ E.A. Zachariadou, Contribution a l'histoire du Sud-est de la Mer Egée (Fransızca bir özetle Grekçe), *Symmeikta*, I, (1966), 184-239; tekrar basımı *Romania and Turks (c. 1300-1500)* Londra 1985.

¹¹ M. Aktepe, Mustafa paşa (1592?-1644) Kemankeş, *İslam Ansiklopedisi*; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda narh müessesesi ve 1640 tarihli narh defteri*, İstanbul 1983; aynı yazar, 1624 sikke tashihiinin ardından hazırlanan narh defteri, *Tarih Dergisi*, 34(1984), 123-182; enflasyon üzerine bak. H. İnalçık, Türkiye'nin iktisadi vaziyeti üzerine bir tetkik münasebetiyle, *Belleterin*, 15 (1951), 657-658; ayrıca bak. Sp. Asdrachas, Nomismatikes prosormoges, IST'- 12' ai Ruthmiseis kai antidraseis, *Ta Historika*, 1 (1983), 19-34.

¹² E. Eickhoff: *Venedig, Wien und die Osmanen, Umbruch in Südosteuropa 1645-1700*, Münih 1970, 17-26; Suraiya Faroqhi: *The Venetian Presence in the Ottoman Empire*, H. İslamoğlu-İnan'ın *The Ottoman Empire and the World-Economy*, Cambridge-Paris, 1987, 311-344'de.

Çevirisi:

Bu defter sureti sicilden naklolunmuştur. Defterin içindekiler şunlardır: Mart 1050 başlangıcından senenin sonuna kadar adaların maktuları seçkin, bağışlayıcı ve mesut Kapudan Paşa'ya büyük bir meblağ halinde eline verilecektir.

Iskiroz adası (Skyros) 1.000 guruş; Iskoplos adası (Skopelos) 3.500 guruş; Iskiatos adası (Skiathos) 2.600 guruş; Bozbaba adası (Ayios Strates) 1.150 guruş; Çamlıca adası (Alonesos) 1.300 guruş; Bülbülce adası (Palaia Trikkera) 200 guruş; Murted adası (Kea veya Tzia) 3.400 guruş; Thermia adası (Thermia veya Kythnos) 2.300 guruş; Serifos adası 800 guruş; Sifnos adası 2.500 guruş; Kimolos adası 800 guruş; Polikandros adası (Pholegandros) 1.000 guruş; Shiktoz adası (Sikinos) 300 guruş; Inios adası (Ios veya Nios) 1.400 guruş; Anafia adası (Anaphe) 500 guruş; Amorgos adası 1.100 guruş; Astrobli adası (Astypalaia, Astropalia) 800 guruş; Patnos adası (Patmos) 2.000 guruş; Skinisos adası (Schinoussa) 2.150 guruş; Andikaros adası (Antikaros) 1.000 guruş; Amouza adası (Danoussa?) 120 guruş; Analifos adası ? (Ayalikos? Apalikos?) 80 guruş; Amouda adası (Andros?)¹³ 1.650 guruş; Sira adası (Syros) 500 guruş; Nakşa adası (Naxos) 1.500 guruş; Para adası (Paros) 1.500 guruş; Santorin adası (Thera, Santorine) 1.500 guruş; Degirmenlik adası (Melos) 1.350 guruş; Yekun 38.000 guruş; Haraçtan sonra, yalnızca 38.000 guruştur.

Buyruldu kopyası

Önceden sabık Kaptan Paşa zamanında, vezir Hüseyin Paşa, 40.000 guruşu yukarıda adı geçen adalardan tahsil edermiş. Kapudan Silahtar Paşa zamanında sakinler (*raya*) acı şikâyetde bulunmaya geldiler ve meblağ 36.000 guruşa düşürüldü. Şimdi, halihazırda kaptan olan vezir Muharrem Siyavuş Paşa'ya sakinler gelüp, durumlarını izah ettiler. Durumlarını izah etmeleri üzerine vezir bolca alçakgönüllülükte bulunarak şimdiden itibaren *kethüda*, *hazinedarın* vergileri ve *haraç* dahil 38.000 guruş tahsil edilsin diye emretti. Bundan sonra bu miktar ne çok ne de az olacak. Yukarıda zikredilen usule göre iş yapılmalıdır. 29. Rebiülevvel 1051.

Bu vesika sicilden, eksiksiz ve fazlasız, Tanrı'nın fakir kulu Tanrı'nın koruduğu Sakız şehrinin mollası Halil oğlu Yusuf tarafından istinsah edilmiştir. Onların her ikisini de Tanrı affetsin ve lütuf ihsan etsin¹⁴ (Yusuf ibn Halil'in mührü).

¹³ Bak. aşağıya.

¹⁴ D.P.Little: *Six Fourteenth century Purchase Deeds for Slaves from al-Haram aş-Şarif*, ZDMG, 131 (1981), 302; kadı formülünü anlamama yardım ettiği için Dr. Little'ye teşekkür ederim.

Yorumlar

Bu vesikaya göre vezir Hüseyin, Kapudan Paşa iken, adalılar 40.000 guruş öderlerdi. *Deli* lakaplı Hüseyin Paşa fevkalade parlak ve karışık bir iş hayatına sahipti. 1634-5'de. 1640'da ve 1658'de Kapudan Paşa olarak üç kere tayin edilmişti¹⁵. Bu vesika ilk tayin dönemine aittir. Kapudan Paşa zamanında, Silahdar Paşa yani Silahdar Beyceviz Mustafa Paşa (1638-40), ada sakinleri şikayetlerini sunduktan sonra, meblağı 36.000 guruşa indirmiştir¹⁶. Ama 1640 Eylül'ünde Kapudan Paşalık görevini deruhte eden Siyavuş Paşa zamanında tekrar 38.000 guruşa yükseltirmiştir¹⁷. Yıllık vergi meblağındaki değişiklikler Osmanlı imparatorluğu'nun karşılaştığı iktisadi buhranla kolayca izah edilebilir.

Bu vergi, guruş olarak adalılardan müştereken ödedikleri toptan bir miktardır (*maktu*). İlk Osmanlı *guruşu* veya *kuruşu* 1686-87'de sultan II. Süleyman tarafından darbedilmiştir¹⁸. Ayrıca, bizim belgede zikredilen *guruş* terimi yabancı bir sikke isminin çevirisi olmalıdır. Osmanlı imparatorluğunda birkaç ülkenin sikkesi tedavülde idi ve bunların çoğuna *kuruş* deniliyordu,¹⁹ ancak adalarda mütedavil guruşdan maksat, *Yeni Dünya'dan*²⁰ ihraç edilmiş Avrupa'da bolca deveren eden *İspanyol gümüş reali'dir*. *Real*, Osmanlı imparatorluğu'nda çok popülerdi. *Riyal kuruş* veya sadece *kuruş* olarak bilinen *real* vergilerini Osmanlı idaresine ödemek için ada sakinlerince kullanılmıştır²¹. Manastır arşivi'nde saklı ve IE ve IST dosyalarında tasnif edilmiş onyedinci yüzyıl makbuzları vasıtasıyla *real*'in Patmos'a girişini izleyebilmekteyiz. 1620'lerin ödemeleri *akçayla* yapılmıştır (dosya IE, belge 5) ama 1630'lardan sonraki tediyeler, *riyal kuruş* veya basitçe *kuruşla* (dosya IE, belge 28, 29, 32, 33, ve dosya IST, belge 1 ve 17 vs.) yapıldığını görmekteyiz. Osmanlı imparatorluğu'nda vergiler değeri düşük akçayla (devalue edilmiş) tediye ediliyordu. Mamafih, sadece hasılatı artırmak için Osmanlı idaresi, adalıları ödedikleri vergilerde yabancı bir para kullanmaya

¹⁵ İ. Parmaksızoğlu, Hüseyin paşa, *İslam Ansiklopedisi*; yine İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1950, 549-556 (iki bilim adamının verdiği tarihler aynı değildir).

¹⁶ Danişmend, *aynı eser*, III, 550.

¹⁷ Danişmend, *aynı eser*, III, 550

¹⁸ A.C.Schaendlinger: *Osmanische Numismatik von den Anfängen des Osmanischen Reiches bis zu seiner Auflösung 1922*, Handbücher der Mittelasiatischen Numismatik, III, Braunschweig 1973, 11. 63-64; E.v. Zambaur, ghrush, *Encyclopedia of Islam*; L.Fekete, *Die Styaqat-schrift in der Türkischen Finanzverwaltung*, I, Budapeşte 1955, 238-239.

¹⁹ B.S.Baykal: Osmanlı imparatorluğunda XVII. Ve XVIII. Yüzyıllar boyunca para düzeni ile ilgili belgeler, *Belgeler*, 4/7-8 (1967), 55; H. Sahillioğlu, XVII. Asırın ilk yarısında İstanbul'da tedavüldeki sikkelerin raici, *Belgeler*, 1/1 (1965), 228-233.

²⁰ H. Hauser: *La prépondérance espagnole, Peuples et civilisations*, Paris 1948, 197-200; yine İnalçık, dipnot 11; M.Z.Pakalın: *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, III, İstanbul 1946, 50.

²¹ Slot, *aynı eser*, I, 291,313,314,315,319.

mecbur etmemiştir. Adalıların yıllık vergileri eskiden de muhtemelen eski vassallık statüleriyle ilgili olan bir adete göre yabancı parayla ödenmişti. Onaltıncı yüzyıl sonunda Nakşa dükahını oluşturan adalar yıllık vergilerini *zecchini*²² olarak öderken, ondördüncü yüzyıl ortalarında Osmanlı hakimiyetini tanıyan Ege adaları, Patmos dahil, yıllık vergilerini *duka* veya Türkler'e göre *filuri*²³ olarak ödüyorlardı. 1641'de bir guruh yaklaşık olarak 80 akçeğe eşitti²⁴.

29 Rebitülevvel 1051 / 8 Haziran 1641 tarihli belge, Mart 1641'den Mart 1642'ye kadarki bir süre için, yani bir Osmanlı mali yılı için, ödenmiş vergiyi göstermektedir²⁵.

Bu belgeye göre yirmi sekiz ada Kaptan Paşa'ya ödenen vergiye iştirak etmekteydi. Mamafih, bu iştiraka daha çok adanın katıldığı, diğer adalarla birlikte bir vergi birimi teşkil ettiği zımnen düşünülebilir. Belki de Antiparos adası Paros'la, Antimelos Melos'la, ve Karos Antikaros'la birlikte düşünülmüştür. Listede yazılmayan Ikaria'nın o zamanlarda korsan yatağı olduğu anlaşılmaktadır²⁶. Ikaria belki de idari olarak başka bir vergi birimine bağlı idi. Mykonos adasının listede bulunmaması şaşırtıcıdır. Yüzyıllardır bu ada, onsekizinci yüzyıla kadar Venedik malı olarak kalan Tenos'la ortak kaderi paylaşmıştır. Mykonos 1540'da Osmanlı toprağı olmuş ve kısa bir Venedik idaresinden sonra Osmanlılar'ca tekrar ele geçirilmiştir. Ada korsan yuvasıyken²⁷, onyedinci yüzyılda önemli deniz mürettebatını temin etmiştir. İsmi listede yazılmamış olmasının izahı bu yazıda anlatılmayacaktır.

Bu belge adalarla ilgili herhangi bir idari imada bulunmamasına ve açık olarak belirtmemesine rağmen, adalıların müştereken ödedikleri vergiden, adaların idari bir üniteyi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ege denizinde herbiri ayrı birer sancak olan Midilli, Sakız ve Rodos adaları listede hesaba katılmamıştır. Ayrıca bizim belgede kayıtlı adalar, Kapudan Paşa eyaletine bağlı olan ve *salyaneli* olarak belirtilen, yani yıllık maktu mahsullü²⁸ olan Nakşa sancağı'nı oluşturan adalardır. Bu sancak belki de 1579'dan sonra Nakşa dükü Joseph

²² Slot, *aynı eser*, I, 101-103.

²³ Zachariadou: *Contribution*, 196-197.

²⁴ Sahillioğlu, *aynı yazı*, 233.

²⁵ I. Mayr: *Das Türkische Finanzjahr, Der Islam* 36 (1961), 264-268; F.R.Unat: *Hicri tarihi Miladi tarihe çevirme Kılavuzu*, Ankara 1959, XIII. Osmanlı'nın ilk yıllarında bazı adalar vergilerini Patmos dahil, Bizans mali yılına göre Eylül'de ödemişlerdir. Zachariadou: *Contribution*, 196.

²⁶ Slot, *aynı eser*, I, 200, 256.

²⁷ E.A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın*, Venedik 1983, 99-101; Slot, *aynı eser*, I, 20-22, 78, 93, 170.

²⁸ Uzunçarşılı: *aynı eser*, 420-421; Tischendorf, *aynı eser*, 71.

Nazi'nin öldüğü zaman kurulmuştur; 1609'da Kapudan Paşa eyaletine bağlıydı ki bu zamanda sadece altı adadan ibaretti²⁹. Müttekip yıllarda idarî değişiklikler açıkca vukubuldu ve pek çok ada Nakşa sancağı'na ilave edildi. Sancağın küçük adacıklarında kadı olmadığı için Patmos sakinleri çok muhtemelen sancak merkezinde oturan Nakşa kadısı'na başvurdular. Ne var ki Patmos ahalisi bu defter suretini Sakız kadısına yazdırtılar. Sakız'ın da Kapudan Paşa'ya bağlı bir sancak olduğundan dolayı idaresiyle ilgili vesikaların da buradaki kadı siciline kaydedilmiş olduğunu geçici olarak tahmin edilebilir.

Adalar, bazı düşüncelerle, coğrafî durumları ve eski tarihlerine göre belgede yazılmıştır. Bunları beş grupta inceleyebiliriz.

I) Bugün Kuzey Sporades denilen Teselya kıyılarına yakın adalar: Skyros, Skopelos, Skiathos, Alonesos ve bugün Palaia Trikkera denilen Trikkeri'nin karşısındaki küçük ada. 1540'a kadar³⁰ Venedik hakimiyetinde kalan bu adalar, belgeye göre, muayyen bir iktisadi refahiyyetin göstergesi olan, nisbeten yüksek vergiler ödediler. Skyros, Skiathos ve Skopelos 1531'e kadar³¹ halkını teşkilatlandırdı ve Skyroa Manastırı 1415'de³² Rodos şövalyelerinin himayesi altında olan bir gemiye sahip olmuştu. Bu bilgi bir noktaya kadar adaların ekonomik durumunu izah etmektedir. Ayios Strates adası onlarla birlikte yazılmıştır. Bu kayalık ada hakkında az şey bilinmektedir ve bu adaların ödediği 1.150 gurusluk meblağ ilk bakışta şaşırtıcı görünmektedir. Bununla birlikte, onyedinci yüzyılda burada bir kadının³³ olması bunların memnuniyet verici bir durumda olduklarını göstermektedir.

II) Onyedinci yüzyıl başlarına kadar İtalyan Gozzadini ailesinin mülkü olan adalar grubu, yani Kea, Kythnos, Siphnos, Sikinos, Kimolos ve Pholegandros³⁴. Bunların çoğu refahiyyet içindeydi ve hepsinden öte Kea, Skopelos'dan sonra, toplam vergi yekununa en yüksek miktarı ödemişti. Kea'nın 1580 civarında Patmos tacirleri tarafından ekilip biçildiği bilinmektedir. Tacirler muhtemelen adada yetiştirilen mazı tohumuyla ilgileniyorlardı³⁵.

²⁹ Slot, *aynı eser*, I,98-101.

³⁰ A. Bakalopoulos: *Historia to Neou Hellénismou III*. Selanik 1968, 157-160

³¹ F. Stefani-G. Berchet- N. Barozzi (yay.): *I Diarii di Marino Sanudo*, 55 (1900) 457-459, 472-476.

³² A. Lauriotes: *Athwitis Stoa, Vizantijskij Vremennik* 9 (1902), 135-136

³³ K. Özergin, *Rumeli Kadılıklarında 1078 düzenlemesi*, *Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, 270.

³⁴ Slot, *aynı eser*, I, 113-115.

³⁵ Slot, *aynı eser*, I,115.

III) Amorgos, Anaphe, Astpalaia, Ios ve Seriphos adalar grubu, yani Venedik dojuyla Osmanlı sultanı arasında yapılan 1540 barış anlaşmasından³⁶ sonra doğrudan Osmanlı idaresine geçmiş olan adalar. Farklı bir tarihe sahip olmasına rağmen, Patmos adası da bu adalarla birlikte zikredilmiştir.

IV) Amorgos ve Nakşa arasında bulunan küçük, kayalıklardan ibaret şaşırı adalar kümesi, yani Schinousa, Antikaros, Amuza (mutemelen *Denoussa*)³⁷ ve vesikada yazılı en az meblağı ödeyen, sadece 80 guruş, belirsiz dördüncü bir ada. Muhtemelen sadece bir kayalık olmasına rağmen, bu son ada Kapudan Paşa'nın malî memurlarının gözünden kaçmamıştır. Diğer taraftan, Schinousa önemli bir miktar, 2.150 guruş ve Antikaros 1.000 guruş ödemiştir. Karos ve Herakleia (*Raklica*), isimleri yazılmamasına rağmen, muhtemelen ödedikleri yüksek miktardaki guruştan dolayı bu kümeye dahildir. Bu adaları denizciler iyi bilmekteydi, çünkü bu adalar denizcilere hem mükemmel limanlarıyla güvenli demirleme yerleri hem de içilebilir su sunmaktaydı. Karos ve Antikaros'un bu önemli avantajları Piri Reis'ce de bilinmekteydi. Piri Reis zamanında sözkonusu olan bu adalar ıssızdı. Şu var ki, adalarda korunan çok sayıda harabe adaların eskiden iskan edilmiş olduğunu göstermektedir³⁸. Bundan başka, Schinousa, Denoussa ve Raklica Amorgos'daki Hozoviotissa Manastırı'na bağlıydı; Manastırın bazı keşişleri, koyun ve keçi otlatarak ve yetişmesi mümkün olan şeyleri yetiştirmek için toprağı ekmek suretiyle bu adalarda yaşarlardı³⁹.

V) Joseph Nazi'nin⁴⁰ idare ettiği 1579'a kadar eski Ege adaları düklüğünü oluşturan Melos, Santorini, Syros, Nakşa ve Paros adaları kümesi. Andros, belgede atlanmasına rağmen, Amuda altında aranmalıdır. Çok benzer isimli iki ada, Amuza ve Amudda belgede mevcuttur. Amuza'nın muhtemelen Denoussa olduğunu ileri sürmüştüm. Syros'dan hemen önce zikredilen Amuda'nın ise, Andra (*Andros*) yazacağına Amuda ismini yanlışlıkla tekrar etmiş olan müstensihin hatasından dolayı olabilir.

Adalıların ödediği vergi sadece 38.000 guruş değildi. Belgenin de gösterdiği gibi, adalılar bir de, kethüda ve haznedar'a bir meblağı, mutat haraçlarının yanında, ödediler. Kethüda ve haznedar Kapudan Paşa'ya bağlı kişilerdi. Evvela tersane kethüdası⁴¹ ve ikinci

³⁶ Slot, *aynu eser*, I, 78-85.

³⁷ Grek Portulanları'ndaki Tenozyalılar: A. Delatte: *Les Portulans Grecs*, I, Brüksel 1947,280.

³⁸ Piri Reis: *Kitabı Bahriye*, yay. F. Kurdoğlu- H. Alpagot- F. Pekol, İstanbul 1935, 254-255; E. Armao: *In giro per il Mare con Vincenzo Coronelli*, Floransa 1951, 252-253.

³⁹ Slot, *aynu eser*, I, 32.

⁴⁰ Slot, *aynu eser*, I, 98-101.

⁴¹ Uzunçarşılı, *aynu eser*, 427-428.

olarak da tersana-i amire hazinesinden⁴² sorumlu olan tersane emini Paşa'ya bağlıydı. Muhtemelen Kapudan Paşa mahsulatının yüzde biri bunlara veriliyordu, ama araştırmanın bu evresinde çok katı olunmamalıdır. Patmos Manastırı Arşivi'nde saklı makbuzlar pişkeşten, nakdî veya aynî (genellikle pamuk, *kabadopana*) olarak ödenen ve Kaptan Paşa hasılatından ayrı olarak toplanan bir hediyeden bahsetmektedir, ancak pişkeşin kethüda veya haznedar'a mı yoksa Kapudan Paşa'ya mı sunulduğu açık değildir. Şüphesiz belgede zikredilen haraçın ne olduğu hakkında bir cevap vermek son derece zordur. Eğer bu ifade gayrimüslimlerden alınan cizyeyi ima ediyorsa, önemli miktarda başka bir para adalılarca Osmanlı idaresine ödenmiştir⁴³. Manastır Arşivi'nde yapılacak yeni araştırmalar bu önemli meseleye ışık saçacaktır.

Cevaplanmayan sorulara rağmen iki netice ilgi çekebilir. İlki adaların ekonomisini belirtmektedir. Bu belge, ziraî üretim ve hayvan yetiştiriciliğinden dolayı nisbeten mümbit olan Nakşa veya Paros gibi büyük adaların yalnızca 1.500 guruş öderken, Patmos ve Siphnos gibi küçük ve kurak adaların 2.000 ve 2.500 guruş ödediklerini göstermektedir. Nakşa, Paros vs. adaların ahalisinin Kaptan Paşa'ya sundukları hizmetten dolayı, korsanları gözetlemek⁴⁴ gibi, vergilerden kısmen muaf oldukları tahmin edilebilir. Bununla beraber, Patmoslular'ın ödediği yüksek vergi karışık bir ticaret olan denizciliğin refah için önemli bir kaynak olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, sırasıyla 2.100 ve 1.000 guruş ödeyen Schinousa ve Antikaros'un dikkati çeken durumu, su tedarikinin ve güvenli liman sunmanın Ege dünyasında başka önemli bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir.

İkinci netice adaların millî karakterine işaret etmektedir. Vesika Osmanlı idaresinin yerleşmesinden tahminen bir yüzyıl sonra Türkçe olarak yazılmasına rağmen, ada isimlerinin yarısından fazlasının Grekçe olduğunu, adaların Grekçe isimlerinin⁴⁵ ada sakinleri tarafından açık olarak kullanılmaya devam edildiğine işaret etmektedir.

Not: Nakşa dukalığı ve adaları üzerine çok önemli bir makale 1913 yılında büyük Türkçü, tarihçi merhum Safvet bey'ce yayımlanmıştır: Nakşa (Naksos) Dukalığı, Kiklad

⁴² Pakalın, *aynı eser*, III, 465-466.

⁴³ Cizye defteri kadı tarafından ayrıca hazırlandı: H. İnalçık: Ottoman Methods of Conquest, *Studia Islamica*, 2 (1954), 111.

⁴⁴ Ö.L. Barkan, *XV ve XVI asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları*, I, *Kanunlar*, İstanbul 1945, 239; yine H.W. Lowry : *A corpus of Extant Kanunnames for the Island of Limnos as Contained in the Tapu-Tahrir Defter Collection of the Başbakanlık Archives*, Osmanlı Araştırmaları, 1 (1980), 49, 52 ("karavellerin" okunuşu yanlıştır; "karavul yerlerin" okunmalıdır).

⁴⁵ Adaların Türkçe isimleri üzerine bak. J. Hammer: *Histoire de l'empire ottoman*, Paris 1841, XVII, 206-207

Adaları, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, cüz:23, 1 Kanun-ı evvel 1329, 1 Kasım 1913, ss.1444-1457. Bayan Prof. Zachariadou, Safvet bey'in önemli makalesini ne yazık ki kullanmamıştır. Halbuki, bu makalesinde Safvet bey, *Mühimme defterleri* ve *Tahrir defterlerinden* istihraç ettiği Kanuni dönemine ait bu adalarla ilgili onsekiz adet önemli Osmanlı belgesi neşretmiştir. Ayrıca, bu adaların Osmanlıca ve Frenkçe adlarını liste halinde vermiştir. Bu vesikalar Nakşa adalarının tarihini aydınlatmak için birinci el kaynaklardır. Bundan dolayı, bunların özetlerini vermeyi faydalı buluyorum.

İlk Osmanlı vesikası Nisan 1565 (Ramazan 972) tarihli bir nişandır. *Santorin ve Paroz* adalarının cizyesinin ödenmesi ve Nakşa düktünün ölmesiyle oğlunun *Şıra ve Milu* adalarının cizyesini ödeyeceğiyle ilgilidir. İkinci belge, *Mürted* adasının 954-955 yıllarında ödediği cizyelerin Şubat 1553 (Rebiülevvel 960) tarihli makbuzudur. Üçüncüsü belge Mayıs 1553 tarihli ve aynı adanın 956, 959, 960 yıllarına ait cizyesinin hazineye ödendiğini gösteren bir makbuzdur. Dördüncüsü, Nisan 1565 tarihini taşıyan Rodos beyine yazılmış bir hükümdür. Hüküm *Sifnoz* adasının mutasarrıfının el değiştirmemesi üzerinedir. Beşinci belge Cezair beylerbeyisine yazılmış bir hükümdür. Ekim 1564 tarihli bu hükümde *Andre* adasında Frenklerle (İtalyanlar) Arnavud ve Rumlar arasında vukubulan anlaşmazlıkların giderilmesi ve Frenklerin Rodos adasına göçürülmesi emredilmektedir. Altıncı vesika, Şubat 1553 tarihli Cezair beylerbeyisine yazılmış bir hükümdür. *Amorgo* adasını 959 yılına ait cizyelerinin ödendiğini gösteren bir belgedir. Yedinci belge, Şubat 1553 tarihli *İne* adasının 957 yılına ait iltizam bedelinin ödendiğini gösteren bir makbuzdur. Sekizinci belge, Mayıs 1553 tarihinde Atina kadısına yazılmış bir hükümdür. Hükümde, *Ayana* adasının 957, 960 yıllarına ait iltizam bedelinin ödendiği üzerinedir. Dokuzuncu belge Aralık 1552 tarihli bir yazıdır. *Aşkados* adası yanındaki *Eskuplu* adası keferesinin 958, 960 yıllarına ait haraçlarını ödediklerine dairdir. Onuncu belge Şubat 1553 tarihli Tırhala kadısına yazılmış bir hükümdür. Haraçlarını ödemiş olan *Akşados* adası keferesine kale dizdarının eziyet etmemeleriyle ilgilidir. Onbirinci belge Mayıs 1568 tarihli Cezair beylerbeyisine yazılmış bir hükümdür. *Aşkatos* adası yerlilerinin cizyelerini hazineye kendi adamları vasıtasıyla teslim edecekleri üzerinedir. Onikinci belge, Şubat 1553 tarihli Tırhala kadısına yazılmış bir hükümdür. *Aşkados* (Sikiyatos) adasında ziraate açılan yeni yerler için hazineye ödenecek parayla ilgilidir. Onüçüncü belge Ocak 1553 tarihli *Eşkiros* adasının iltizam bedelinin ödenmesiyle alakalıdır. Ondördüncü belge, Şubat 1553 tarihli Rodos kadısına yazılmış bir hükümdür. *Istanpolya* adası keferesinin tahrir edilmesi ve haraç defterlerinin İstanbul'a gönderilmesi üzerinedir. Onbeşinci vesika, Haziran 1553 tarihli *Istanpolin* adasının 958 yılına ait cizyesi üzerindedir. Onaltıncı vesika Ekim 1563 tarihli Rodos beyine yazılmış bir hükümdür. *Santorin ve Paroz* kalelerinin beyi ile Nakşa düktü arasındaki altın davasının çözümlenmesiyle ilgilidir. Son iki belge mercan çıkarılmasına dairdir. Biri Aralık 1552 tarihli Rodos beyi ve kadısına yazılmış bir hükümdür. Hükümde *Kerpe* adası etrafında Fransa'nın Trablus *baylosunun* mercan çıkarmak istemesiyle ilgilidir. Diğer, Şubat 1553

1641'de Nakşa Sancağı

tarihli Rodos kadısı ve sancakbeyine gönderilmiştir. Çıkarılan mercanın İstanbul'a gönderilmesi bu hükümde emredilmektedir. Buraya kadar ana fikirlerini özetlediğim bu onsekiz adet Osmanlı belgesi, *Nakşa* adalar kümesinin ne zaman fethedildiğini, cizyelerinin miktarını ve bunların ne zaman kimler tarafından Osmanlı hazinesine ödendiğini gösteren son derecede bilgi verici belgelerdir. Nakşa adası üzerine Ankara'da Tapu Arşivi'nde saklanan 180 numaralı deftere göre yeni bir araştırma daha yayınlanmıştır: Yasemin Demircan, H.1080 (M.1670) Tarihli İcmal Defteri'ne Göre Nakşe Adası, *Türk Kültürü*, 413. Eylül 1997, ss.53-62.

Elizabeth A. Zachariadou

Çev.M.Akif Erdoğan

صورت دفتر درگه سجلدن نقل اولندی

دفتر اولدرگه

بيك اللی ماری ابتدا سندن سنه تمامينه دکن وزمر مکرم سعادتلو
قيودان پاشا حضرتلرينه واصل اولاجق جزيره لرك مقطوعلى اقبجه سى
بان اهدر

جزیره اسکروز غروش ۱۰۰۰ جزیره اسقلوس غروش ۳۰۰۰ جزیره
اسکاتوس غروش ۲۶۰۰ جزیره بوزبابا غروش ۱۱۰۰ جزیره جاملجا
غروش ۱۴۰۰ جزیره بلبلجه غروش ۷۰۰ جزیره مرثاد غروش ۴۱۰۰
جزیره ثرميا غروش ۶۳۰۰ جزیره سرفوس غروش ۸۰۰ جزیره
سفنوس غروش ۷۰۰۰ جزیره کیملوس غروش ۸۰۰ جزیره بولقاندروس
غروش ۱۰۰۰ جزیره شیکوز غروش ۳۰۰ جزیره انوس غروش ۱۱۰۰
جزیره انافيا غروش ۵۰۰ جزیره امورغوس غروش ۱۱۰۰ جزیره
استربليا غروش ۸۰۰ جزیره باطنوس غروش ۲۰۰۰ جزیره سکوس
غروش ۲۱۰۰ جزیره اندی فاروس غروش ۱۰۰۰ جزیره اموزا غروش
۱۷۰ جزیره انالیفوس؟ غروش ۸۰ جزیره امودا غروش ۱۶۰۰
جزیره سيرا غروش ۵۰۰ جزیره نقشا غروش ۱۰۰۰ جزیره باره
غروش ۱۰۰۰ جزیره صانطورون غروش ۱۰۰۰ جزیره دکرمئلق غروش
۱۳۰۰

بکون غروش بحساب ۴۸۰۰۰

بالکز اونوز سکر بيک غروشدر

بعد المصاح المعداده

صورت بيورلدى شريف

ذکر اولنان جزيره لردن بوئدن اقدم قيودان پاشايى سابق وزير حسين
پاشا زمانته قرق بيک غروش الورلارابمش قيودان سلحدار پاشا زمانته
رعياکلوب نظلم ايلدکلرينده اونوز التى بيک غروشه تنزيم
اولمشيدى حالا قيودان اولان وزير محرم سياوش پاشا حضرتلرندن
رعياکلوب احواللى اعلام ايلدکلرينه بعد اليوم حسن رضا ايله
کنهدا و خزينه دار و ساير خرج معناده سندن غبرى اونوز سکر
بيک غروش التوب من بعد زياده و نقصان اوزره اولميوب وجه
مشروح اوزره عمل اولنه ديو بيورلدى

۲۹ را ۱۰۵۱

الخرجت عن السجل المحفوظ بلا زياده ولا نقصان زبره الفقير الـ
سبحانه يو سف بن خليل المولى بمدينة "سافر المحروسة خلافة" عفى
عنهما العاقبة بكرمه الوافى

صورت اول
 درگاه خدیو اردن برین ادم فرودمان ایلی وزیر
 میسین خاننده زده یکمیش اولاییش قردان
 سلطانیا نانه جابا کورنظر الیکرزه اولدی
 غورنقنفر الیکرزه حلا قردان ایلی وزیر
 خدیو سلطانیا حلا قردان ایلی وزیر
 ایروکفتنا و خدیو آرماسیج سناده ایلی وزیر
 یکت غورنقنفر زبده زیاده کولتک اولدی ایلی وزیر
 مسقع اولدی اولدی ایلی وزیر

فردینا ایلی وزیر
 سلطانیا ایلی وزیر
 حلا ایلی وزیر
 ایروکفتنا ایلی وزیر



صورت اول
 درگاه خدیو اردن برین ادم فرودمان ایلی وزیر
 میسین خاننده زده یکمیش اولاییش قردان
 سلطانیا نانه جابا کورنظر الیکرزه اولدی
 غورنقنفر الیکرزه حلا قردان ایلی وزیر
 خدیو سلطانیا حلا قردان ایلی وزیر
 ایروکفتنا و خدیو آرماسیج سناده ایلی وزیر
 یکت غورنقنفر زبده زیاده کولتک اولدی ایلی وزیر
 مسقع اولدی اولدی ایلی وزیر

حیدر کره وزیر ۱۰۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۱۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۲۴۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۶۰۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۲۰۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۱۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۱۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۸۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۰۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۴۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۱۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۱۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۸۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۰۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۴۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰
حیدر کره وزیر ۱۴۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰	اسکندر وزیر ۶۶۰۰